

Janusz Lehmann

"Bulletin de l'Institut Royal du Patrimoine Artistique", T. XIV, 1973-1974; T. XV, 1975 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 30/3-4 (118-119), 166-170

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

zniszczony w 1762 r. (s. 231). W. Szetelnicki twierdzi również, że zły stan kościoła Św. Jakuba w Sobótce pogorszył się jeszcze na skutek prac archeologicznych prowadzonych przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN (s. 263).

Zdaniem Autora podjęcie szeroko zakrojonych działań odbudowy było spowodowane zarówno potrzebami liturgicznymi, jak i względami natury patriotycznej. Zwraca uwagę, że świątynie z XII—XIV w. powstały niejednokrotnie z piastowskich fundacji, i że na tym obszarze przez długie wieki katolicyzm był „*symbolem i ostoją polskości*” (s. 30).

Dowodem takiego rozumienia sprawy może być przytoczony na s. 124 list pasterski arcybiskupa Bolesława Kominka z 7.VII.1967 r., w którym m.in. czytamy: „*Umiejmy je szanować, gdyż są one (świątynie, przyp. O. C.) równocześnie korzeniami polskości tych ziem, po wiekach przylączonych do Macierzy. Troska o ich odbudowę jest świadectwem danym... też Polsce i naszej narodowej kulturze*”.

O zasługach w odbudowie dolnośląskich kościołów kardynała Bolesława Kominka, gorącego patrioty, pisze W. Szetelnicki na s. 164. Rządy B. Kominka były najdłuższe, a zasługi przede wszystkim widoczne w terenie. W tymże miejscu nie omieszczał Autor wspomnieć także o zasługach poprzednika, infulata Kazimierza Lagosza, który swą energię skupił przede wszystkim na obiektach Ostrowia Tumskiego we Wrocławiu.

W książce znalazły się również zdania mówiące o poparciu ze strony władz państwowych. Arcybiskup B. Kominek w liście (s. 123) skierowanym 7.VIII.1959 r. do duchowieństwa i wiernych pisał: „*odbudowane zostały pracą i wysiłkiem oraz groszem kapłana i ludu polskiego pod mądrym i życzliwym kierownictwem urzędników konserwatorskich i wydatnej pomocy finansowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*”. Pomoc państwa omawia Autor w krótkim rozdziale na s. 150 (zastrzegając się, że brak mu szczegółowych danych do wyczerpującego ujęcia tego tematu). Podkreśla znaczenie państwowych subwencji w pierwszych latach po wojnie, gdy ówczesne zabezpieczenia najważniejszych zabytkowych obiektów sakralnych „*przyczyniły się poważnie do ich uratowania i przywrócenia kulturze narodowej*”. Określone przypadki państwowej pomocy są zawarte

również w opisach działań dokonywanych w poszczególnych obiektach.

W. Szetelnicki na s. 155 podnosi osobiste fachowe zasługi wymienionych z nazwiska konserwatorów, zaś na s. 156, również wymienionych z nazwiska — mistrzów i rzemieślników.

Opisy prac prowadzonych przy kościołach w poszczególnych parafiach zawarte są w części II książki (strony 161—419). Trudno się ustosunkować do tych opisów, skoro Autor zastrzega się, że zamieścił tylko takie dane, jakich potwierdzenie znalazł w dokumentach. Nie zawsze są to dane prawdziwe, że zwrócę choćby uwagę na błędne podanie czasu odbudowy sklepień nawy głównej i chóru kościoła NM Panny na Piasku we Wrocławiu — już na lata 1948—1949 (s. 292), podczas gdy zrobiono to dopiero po 1961 r. Natomiast wcześniej odbudowano mury absydy południowo-wschodniej. Podobnie, omawiając program wykonanych prac w kościele Św. Krzyża (s. 301), nie wspomniano o rekonstrukcji znacznych partii sklepień górnego kościoła. W odniesieniu do kościoła NM Panny na Piasku brak wzmianki o znalezieniu pozostałości resztek dwunastowiecznej świątyni i ich wyeksponowaniu w specjalnie uformowanej krypcie. Przy opisach niektórych prac brak wzmianek o prowadzących je konserwatorach i badaczach: o J. Rozpędowskim przy kościele Bożego Ciała we Wrocławiu, o E. Małachowiczu przy opisie prac prowadzonych przy katedrze we Wrocławiu po 1965 r., o T. Kozaczewskim, a później E. Małachowiczu przy opisie prac badawczych i konserwatorskich wykonanych w kościele Św. Idziego, o piszącym tę recenzję i o J. Kaźmierczyku przy opisie prac badawczych i odkryć w kościele NM Panny na Piasku we Wrocławiu. Spośród zamieszczonych w książce 32 ilustracji, 23 demonstrują zniszczone bądź odbudowane budowle.

Książę Waclaw Szetelnicki niewątpliwie spełnił w recenzowanej książce postawione sobie zadanie. Miał nieco inny punkt widzenia na interesujące nas, konserwatorów, sprawy i innymi rozporządzał źródłami. Doceniał jednak wagę podjętych po wojnie działań dla zabytków kultury i dowodów polskości tej ziemi. Jest to płaszczyzna, która łączy wszystkich patriotów i pozwala przychylnie przyjąć omawianą pracę.

Olgiard Czerner

PRZEGLĄD ZAGRANICZNYCH CZASOPISM KONSERWATORSKICH

BULLETIN DE L'INSTITUT ROYAL DU PATRIMOINE ARTISTIQUE. Bruksela. Ukazuje się raz w roku.

Tom XIV (1973—1974), stron 275, ilustracje

In memoriam Albert Philippot — Jacques Lavalleye (Pamięci Alberta Philippot i Jacques'a Lavalleye).

R. Sneyers, *Adieu à Albert Philippot (1899—1974) (Pożegnanie Alberta Philippot)*, ss. 5—12, 1 il. nlb. Omówienie działalności i zasług zmarłego, wybitnego konserwatora zabytków malarstwa, kierownika pracowni konserwatorskich Instytutu w latach 1948—1974. Podkreślenie osiągnięć A. Philippot w wypracowaniu i realizowaniu nowoczesnych, opartych na szczegółowych diagnozach — poprzedzonych wszechstronnymi badaniami — koncepcji oczyszczania, werniksowania i uzupełniania ubytków w obrazach. Załączono wykazy głównych prac konserwatorskich wykonanych przez A. Philippot i najważniejszych publikacji.

L. Loose, *Infra-rouge en couleurs et positifs en couleurs à partir de sélections trichromes (Podczerwień w kolorze i kolorowa technika pozytywowa metodą wyciągów trójkolorowych)*, ss. 13—33, 10 il., 1 tabl. nlb., str. w jęz. flamandzkim i angielskim. Przedstawiona w artykule technika fotografii w podczerwieni polega na wykonywaniu wyciągów barwnych i negatywu czarno-białego w podczerwieni. Kopiuje się na papierze barwnym w trzech kolorach metodą addytywną. Metoda ta pozwala na uzyskiwanie: fotografii czarno-białej w podczerwieni z maskowaniem poszczególnych podstawowych kolorów, pozytywów kolorowych w podczerwieni na papierze kolorowym oraz normalnych pozytywów kolorowych wysokiej jakości. Metoda addytywna pozwala na wierniejszą reprodukcję kolorów niż normalna metoda odwracalna w fotografii kolorowej i wykazuje następujące zalety: rysunek pod warstwą malarską jest

widoczny równocześnie z obrazem i zaznacza się w oryginalnym kolorze; kolory błękitne, która w metodzie odwracalnej trudno się różnicują, zostają zreprodukowane z największą dokładnością; rysunek, który jest przejaśkrawiony w technice czarno-białej w podczerwieni, a gubi się w trakcie maskowania, zostaje zreprodukowany we właściwej intensywności i kolorze; możliwość wykonywania różnych zdjęć kolorowych maskowanych i normalnych pozwala na dobranie najodpowiedniejszego wariantu dla każdego przypadku.

G. von de Voorde, *Het gebruik van de Cronaflex-film voor de radiografie van schilderijen (Zastosowanie błony Cronaflex w radiografii obrazów)*, ss. 34—38, 3 il., str. w jęz. francuskim i angielskim. Artykuł omawia celowość stosowania specjalnej błony rentgenowskiej Cronaflex do prześwietlania obrazów, zwłaszcza dużych formatów. Błona jest dwustronnie pokryta emulsją światłoczułą i dostarczana w rolach o formacie 106,7 cm × 30,4 m. Przy odpowiednio dobranych czasach ekspozycji można uzyskać radiogramy, na których są dobrze czytelne partie obrazu zarówno o dużej, jak i małej gęstości.

Le buste-reliquaire de saint Lambert de la cathedrale de Liège et sa restauration (Relikwiarz św. Lamberta z katedry w Liège i jego konserwacja), ss. 39—88, str. w jęz. flamandzkim. Artykuł składa się z następujących części: P. Colman, *Etude historique et archéologique (Studium historyczne i archeologiczne)*, ss. 39—83, 26 il.; R. Sneyers, *Traitement (Konserwacja)*, ss. 84—86; P. Colman, *L'aspect esthétique (Aspekt estetyczny)*, ss. 86—88. Pierwszy artykuł zawiera: historię obiektu, nazwiska fundatorów, wykonawcy i złotników wykonujących późniejsze naprawy; obserwacje techniczne poczynione przy demontażu relikwiarza, opis i reprodukcje dwóch punc (Orzeł z Aix de la Chapelle i monogram IR w kształcie krzyża św. Andrzeja — (Iohann v. Reutlingen); inskrypcje i znaki, studium ikonograficzne, próbę interpretacji.

Omówiona w drugim artykule konserwacja, przeprowadzona w okresie od października 1971 do września 1972, obejmowała: demontaż relikwiarza i oczyszczenie części metalowych w roztworze detergentu (5% Ksyron) z 3% dodatkiem amoniaku; polerowanie białą hiszpańską, plamy usunięto preparatem „Duraglit”, umycie i suszenie w trocinach z drewna bukszpanowego, lutowanie pęknięć i oderwań cyną, przyklejanie Aralditem; wzmocnienie skrzyni przez wymianę deski podstawy, wmontowanie podpory z rury metalowej i przycięcie konstrukcji relikwiarza do podpory, podłożenie pod cienkie części metalowe wzmocnień z żywicy poliestrowej na tkaninie szklanej; pokrycie powierzchni srebra werniksem syntetycznym. Trzeci artykuł omawia efekt plastyczny, będący wynikiem konserwacji. Na plan pierwszy wysunięto wymagania naukowe. Zerwano z romantyczną tradycją szanowania kurzu i brudu, potemnień i innych zeszpeceń składających się na patynę. Przywrócono relikwiarzowi jego pierwotny, pełny blask, zamierzony przez twórcę. W celu zachowania tego blasku na jak najdłuższy czas zabezpieczono powierzchnię werniksem.

M. Dauchot-Dehon, *Les effets des solvants sur les couches picturales. 1. Alcools et acétone (Działanie rozpuszczalników na warstwy malarską. 1. Alkohole i aceton)*, ss. 89—104, 13 il., str. w jęz. flamandzkim i angielskim. Studium siły i sposobu działania rozpuszczalników stosowanych do zmywania werniksów. Zastosowano badania pod scanningowym mikroskopem elektronowym i pomiary głębokości wnikanía rozpuszczalników do warstwy malarskiej metodą znakowania izotopem promieniotwórczym. Jako próby użyto obrazu olejnego na płótnie, pochodzącego z 1895 r. Zdjęcia werniksu dokonywano metodą zmywania kroplami i tamponowaniem. Różne alkohole i ich mieszaniny z acetonem sklasyfikowano według szybkości zmywania i głębokości przenikania do warstwy malarskiej oraz czasu retencji.

C. Perier-Fléteren, *Le triptyque de Charles Quint et de ses deux soeurs enfants. Une oeuvre du Maître de la Gilde de Saint Georges (Tryptyk Karola Piątego i jego dwóch sióstr w wieku dziecięcym. Dzieło Mistrza Gildii Św. Jerzego)*, ss. 105—117, 6 il., str. w jęz. flamandzkim. Tryptyk, będący własnością Muzeum Sztuki w Wiedniu, wystawiono w 1973 r. na wystawie w Malines jako dzieło nieznanego malarza. Jeanne Maquet-Tombu, belgijska historyczka sztuki, już w 1930 r. przypisała obraz Mistrzowi Gildii Św. Jerzego. Obraz był także przypisywany innym mistrzom. Przeprowadzona analiza stylistyczna i badania fizyczne za pomocą promieniowania podczerwonego i rentgenowskiego pozwoliły na ostateczne rozstrzygnięcie wątpliwości i potwierdzenie autorstwa Mistrza Gildii Św. Jerzego.

L. Kockaert, *Nieuwe vervaardiging van microscopische doorsneden in verfmesters (Nowa metoda sporządzania przekrojów mikroskopowych malarstwa)*, ss. 118—120, str. w jęz. francuskim i angielskim. Metoda polega na wklejeniu próbki między dwie części kostki ze szkła organicznego (*plexiglass*).

M. Sereck-Dewaide, *La datation de la polychromie d'une Vierge à l'Enfant de Bohème révélée par l'examen (Datowanie polichromii Madonny z Dzieciątkiem z Czech odkrytej w wyniku badań)*, ss. 121—127, 3 il., 1 tabl. nlb., str. w jęz. flamandzkim. Na odwrócić rzeźby, pochodzącej z przełomu XV i XVI w., odkryto napis świadczący o wykonaniu polichromii w 1794 r. przez S. Pieschela. Stanowi ona pierwszą z czterech warstw farby i zawiera błękit pruski (stosowany od 1750 r.). Warstwy druga i trzecia były tylko częściowymi uzupełnieniami, a czwarta z białą cynkową — przemalowaniem z 1850 r. Wniosek: pierwotna, późnośredniowieczna polichromia została usunięta i zastąpiona nową przez Pieschela w 1794 r.

J. Vynckier, *Een verbeterde techniek ter bereiding van microscopische preparaten van broos hout (Ulepszona metoda wykonywania skrawków mikroskopowych ze skruszonego drewna)*, ss. 128—132, 3 il., str. w jęz. francuskim i angielskim. Próbę drewna zatapia się w mieszaninie metakrylanu metylu i ftalanu dwubutyłu, którą następnie polimeryzuje się na zimno z dodatkiem dwumetyloaniliny przez 3 godziny. Z tak preparowanego drewna łatwo ścina się skrawki na mikrotomie.

L. Kockaert, *Note sur les émulsions des Primitifs flamands (Uwagi o emulsjach Prymitywów flamandzkich)*, ss. 133—139, 12 il., str. w jęz. flamandzkim i angielskim. Wyniki badań mikrochemicznych i technologicznych spoiwa farb 10 obrazów. Oznaczono strukturę emulsji na przekrojach i cienkich warstwach, skład po zmyleniu barwnymi reakcjami specyficznymi pod mikroskopem binokularowym, wykonano próby sporządzania identycznych emulsji z białka jaja kurzego, żelatyny i oleju lnianego. Ogólny udział protein w emulsji wynosi 25—50% (w fazie rozproszonej), resztę stanowi olej związany z pigmentem (w fazie ciągłej). Układ faz wyjaśnia

dlaczego tłuste emulsje stosowane w Prymitywach flamandzkich reagują chemicznie jak spoiwa olejne.

E. de Witte, *The protection of silverware with varnishes (Zabezpieczanie sreber za pomocą werniksów)*, ss. 140—151, 4 il., 2 tabl. str. w jęz. flamandzkim i francuskim. Przebadano trzy rodzaje werniksów stosowanych do zabezpieczania srebra przed ciemnieniem, a mianowicie: nitrocelulozowe (Frigilene, Ercalene i Mobil), akrylowe (Incralac, Acryfilm, Titacryl, Paraloid B 72, Paraloid B 66, Plexisol) i z polioctanu winylu (BDH Drapex, Union Carbide AYAT, AYAF i AYAA). Przeprowadzono sztuczne starzenie się werniksu w urządzeniu Weather-O-Matic przez 4 tygodnie, po 5 cykli w tygodniu. Porównano następujące własności powłok przed i po sztucznym starzeniu: przepuszczalność wody, pary wodnej, siarkowodoru, rozszerzalność, twardość, wytrzymałość na ścieranie, adhezję, elastyczność, zmętnienie i pociemnienie. Wyniki badań wskazują Paraloid B 72 jako najodpowiedniejszy do obiektów eksponowanych we wnętrzu, natomiast polioctan winylu AYAF — do obiektów eksponowanych na zewnątrz.

M.L. Lievens-de Waegh, *Les tentations de saint Antoine de Jérôme Bosch au Musée de Lisbonne. Etapes de l'élaboration d'un chef d'oeuvre („Kuszenie Św. Antoniego” Hieronima Boscha w Muzeum w Lizbonie. Etapy opracowywania dzieła)*, ss. 152—175, 18 il., str. w jęz. flamandzkim. Artykuł poświęcony pamięci Jacquesa Lavalleye. Wyniki badań obrazu wykonanych w podczerwieni i pod rentgenem i porównań z replikami znajdującymi się w Sao Paulo i w Fundacji Barnesy w Merion (Pensylwania, St. Zjedn.). Dyskusja z poglądami M.J. Friedländera na temat autorstwa replik obrazów H. Boscha.

L. Maes, *De microsonde als hulpmiddel bij de analyse van kunstvoorwerpen (Mikrosonda elektronowa jako pomoc w analizie dzieł sztuki)*, ss. 176—187, 7 il., str. w jęz. francuskim i angielskim. Krótkie omówienie metody badania dzieł sztuki za pomocą mikroskopy elektronowej i określenie jej przydatności. Podano przykłady badania monet greckich z brązu, obiektów ze srebra złoczonego, zaprawy murarskiej, ceramiki greckiej i fragmentów malarstwa. Wyniki są uzupełnieniem danych otrzymanych w badaniach innymi metodami.

P. de Henau, *Tests de coloration de surface appliqués à l'altération des calcaires (Próby barwienia powierzchni stosowane w wietrzeniu wapienia)*, ss. 188—192, 1 il. nlb., 1 tabl. nlb., str. w jęz. flamandzkim i angielskim. Opis prób mineralogicznych stosowanych dla wykrycia siarczanu wapnia (gipsu) tworzącego się w trakcie wietrzenia wapieni. Próbę można przeprowadzać następującymi roztworami: 1) 0,1 g alizaryny S w 8 ml stężonego HCl dopełnić wodą destylowaną do 1 l; zanurzyć próbkę na 5—6 minut, spłukać; gips — bez zmian, wapień — czerwony; 2) 8% wodorotlenku sodu + roztwór j.w. alizaryny S (1 : 1); zanurzyć na 2—3 minuty; gips — czerwony, wapień — bez zmian; 3) 0,04 g alizaryny S + 50 ml 2N KOH + 100 ml H₂O; zanurzyć na 2 godziny, wypłukać; gips barwi się na purpurowo, wapień bez zmian; 4) 0,015 g chinalizaryny + 50 ml 2N KOH + 100 ml H₂O; zanurzyć na 2 minuty we wrzącym roztworze; gips — niebieskofioletowy, wapień — czerwobrązowy; 5) 0,04 g chinalizaryny + 50 ml 2N KOH + 100 ml H₂O; zanurzyć na 30 minut; gips — niebieskofioletowy, wapień — czerwobrązowy.

Etude technique de la tapisserie des Pays-Bas Meridionaux aux XVe et XVIe siècles, 2. (Studium techniki gobelinów południowo-niderlandzkich z XV i XVI w. 2.), ss. 193—199, 1 tabl. nlb., str. w jęz. flamandzkim i angielskim. Artykuł zawiera: L. Masschelein-Kleiner et L. Maes, *Les colorants (Barwniki)*, R. Lefeve et J. Vynckier, *La texture (Tekstura)*. Wyniki badań ośmiu gobelinów. Wykryto następujące główne barwniki: luteolinę (rezeda barwierska), indygotynę (indygo) i alizarynę (marzanna). Osnowa sporządzana jest z potrójnie skręcanej wełny surowej, wątek z podwójnie skręcanej barwionej wełny i jedwabiu.

Kronika 1972—1973, ss. 201—275, zawiera sprawozdania służb fotograficznej, inwentarza, biblioteki, konferencji, wystaw, laboratoriów, pracowni, centrum badania Prymitywów flamandzkich oraz wykaz publikacji.

Tom XV (1975), stron 428, ilustracje

Miscellanea in memoriam Paul Coremans 1908—1965 (Miscellanea wydane dla uczczenia pamięci Paula Coremansa 1908—1965).

R. Sneyers, *Avant-propos (Słowo wstępne)*, ss. 1—8. Tom wydany w dziesiątą rocznicę śmierci byłego dyrektora Instytutu, P. Core-

- mansa. Jako motto słowa wstępnego użył Sneyers, obecny dyrektor Instytutu, cytatu z wydanego przez Coremansa w 1953 r. studium *L'Agneau mystique au laboratoire* mówiącego o pożytkach płynących ze współpracy historyków sztuki, przyrodników i techników dla badania i konserwacji dzieł sztuki. Problematyka temu dotyczy zagadnień, którym Paul Coremans poświęcił całą dwujęzyczną działalność, mianowicie konserwacji dóbr kultury we wszystkich formach i w całym świecie, a przede wszystkim w swojej ojczyźnie. Kilka wspomnień wplecionych między artykuły problemowe przypomina o roli przywódczej P. Coremansa. Szeroko omówiono działalność Instytutu, którego Coremans był twórcą i dyrektorem. Tekst w jęz. francuskim i flamandzkim.
- H. Adhémar, *Sur la Vierge du Chancelier Rolin de van Eyck* („N.M. Panna z kanclerzem Rolin” van Eycka), ss. 9—17. Artykuł jest rezultatem studium inspirowanego przez P. Coremansa dla wydziału Corpus des Primitifs Flamands du Louvre. Dotyczy osoby fundatora klęczącego przez N.M. Pannę na obrazie van Eycka (uważanego tradycyjnie za kanclerza Rolin, a mającego przedstawiać Jana Bawarskiego), a także krajobrazu miasta Liège, który według Pierre Quarré prezentuje miasto Autun.
- G. Alomar, *Los aspectos urbanístico-territoriales de la conservación del patrimonio cultural y el entorno cultural del hombre* (Aspekty urbanistyczno-przestrzenne ochrony dziedzictwa kulturalnego i środowisko kulturalne człowieka), ss. 18—24, 3 il. Problemy zniszczeń kamienia w zabytkach architektury powstających wskutek nasilenia ruchu drogowego, możliwości zabezpieczania i konserwacji technicznej tych obiektów oraz sprawy zachowania historycznych zespołów urbanistycznych i niedopuszczenia do degradacji naturalnego środowiska człowieka.
- J. Białostocki, *La crucifixion de Pieter Coecke van Aelst à Varsovie* („Ukrzyżowanie” Pietera Coecka van Aelst w Warszawie), ss. 25—32, 4 il. Studium obrazu *Ukrzyżowanie*, olej na drewnie, form. 92 × 138 cm, nr inw. 232680, Muzeum Narodowe w Warszawie, nabytego w drodze wymiany w 1967 r., wzmiankowanego przez J. Michałkówną w „Biuletynie Muzeum Narodowego w Warszawie”, t. XI (1970).
- R.D. Buck, *Regional conservation centres in the United States*, (Regionalne ośrodki konserwacji w Stanach Zjednoczonych), ss. 33—39. Omówienie statusu prawnego, początków i rozwoju oraz organizacji regionalnych ośrodków konserwacji w Stanach Zjednoczonych. W aneksie zatytułowanym *Prosthesis for aphakia* autor rozważa rolę zawodową konserwatora i przeprowadza analogię z zawodem lekarza.
- J.M. Cabrera Garrido, *Programa para la conservación de la portada de Ripoll. Últimas realizaciones* (Program konserwacji portalu w Ripoll. Ostatnie realizacje), ss. 40—49, 2 tabl. nrb. Aspekty architektoniczne, techniczne, fizykochemiczne i artystyczne prac badawczych, dokumentacyjnych i zabezpieczających, wykonanych przy portalu w Ripoll.
- D.G. Carter, *The Winnipeg Flagellation and the Master of the View of St. Gudule* („Biczowanie z Winnipeg i Mistrz Widoku św. Guduli”), ss. 50—69, 9 il. Studium obrazu znajdującego się w Winnipeg Art Gallery, zakupionego w 1948 r., darowanego Galerii w 1963 r. i figurującego w katalogu jako dzieło nieznanego malarza szkoły północnoniemieckiej. W wyniku badań ikonograficznych i stylistycznych autor przypisuje malowidło Mistrzowi Widoku św. Guduli działającemu w Brukseli, i datuje je na lata 1480—1500.
- A. Châtelet, *Note sur un autoportrait de Roger van der Weyden* (Uwagi na temat autoportretu Rogera van der Weydena), ss. 70—77, 6 il. Wyniki badań ikonograficznych fragmentu arrasu z autoportretem Rogera van der Weydena. Arras ten znajduje się w Muzeum Historycznym w Bernie i przedstawia prezentację czaszki Trajana papieżowi Grzegorzowi.
- M. Chébab, *Evocation* (Wspomnienie), s. 78. Wspomnienie o P. Coremansie.
- P. Colman, *Deux médailles de Jean del Cour. Leurs affectations successives et leurs répliques* (Dwa medaliony Jana del Cour, ich naśladownictwa i repliki), ss. 79—85, 3 il. Studium dwóch medalionów marmurowych o średnicy 52,5 cm, przedstawiających św. św. Piotra i Pawła, zdobiących predelę ołtarza głównego kościoła św. Stefana w Hoeselt (Limburgia). Są to dwa autentyczne dzieła wśród niewielu znanych prac Jana del Cour, które nie zostały dostrzeżone przez René Lesuisse.
- C.D. Cuttler, *Job-Music-Christ. An aspect of the iconography of Job* (Job — muzyka — Chrystus. Jeden z aspektów ikonografii Joba), ss. 87—94, 3 il. Analiza ikonograficzna obrazu znajdującego się w Instytucie Sztuki w Detroit. Obraz ten przypisywany Juanowi de Flindes, malowany około 1496 r. dla Izabeli, królowej Hiszpanii przedstawia Chrystusa koronowanego cierniem. W tle widoczni są grający trębasze. Temu aspektowi ikonografii Chrystusa i Joba, pojawiającemu się na przełomie XV i XVI w. poświęcony jest artykuł.
- Hiroshi Daifuku, *Paul Coremans and UNESCO* (Paul Coremans i UNESCO), ss. 95—96. Kierownik Działu Zabytków Urbanistyki i Architektury UNESCO przypomina działalność Coremansa na rzecz tej organizacji.
- S.J. de Laet, *L'Institut Royal du Patrimoine Artistique et l'archéologie* (Królewski Instytut Dziedzictwa Artystycznego i archeologia), ss. 97—103, 3 il. Omówienie roli i działalności Instytutu na polu konserwacji i badania zabytków archeologicznych, która zdaniem autora jest dostrzegana w znacznie mniejszym stopniu niż działalność w dziedzinie zabytków sztuki. Rys chronologiczny rozwoju współpracy Instytutu z archeologią.
- H. de Varine-Bohan, *Patrimoine culturel et vie quotidienne* (Dziedzictwo kulturalne a życie codzienne), ss. 104—109. Ocena różnych form działalności zmierzającej do upowszechniania dziedzictwa kulturalnego, tak aby stało się ono potrzebą i częścią życia codziennego społeczeństw, a nie tylko domeną specjalistów.
- E. Dhanens, *Bijdrage tot de studie van de repentirs en oude overschilderingen op het Lam-Godsretabel van Hubert en Jan van Eyck* (Przyczynek do studiów nad przemalowaniami retabulum z przedstawianiem Baranka Mistycznego z Ołtarza Gandawskiego Huberta i Jana van Eyck), ss. 110—118, tekst w jęz. flamandzkim.
- E. Dubrunfaut, *Paul Coremans et l'approche interdisciplinaire de la restauration* (Paul Coremans i zbliżenie interdyscyplinarne w konserwacji), ss. 119—123, 2 il. Wspomnienie na temat roli i działalności P. Coremansa na polu organizowania i inspirowania współpracy specjalistów z zakresu twórczości artystycznej, historii sztuki, nauk ścisłych i technicznych — w dziedzinie konserwacji dzieł sztuki i dokumentowania zabytków.
- G. Faider-Feytmans, *Cultes orientaux à Tournai à l'époque romaine? La main de Sabazios* (Kulty wschodnie w Tournai w epoce rzymskiej? Ręka Sabaziosa), ss. 124—134, 5 il. Na tle kultów wschodnich epoki rzymskiej, takich jak kult Attisa i Kybele oraz Mitry, autorka omawia rolę i zasięg kultu frygijskiego boga Sabaziosa, którego ręka została odkryta w Rumst nad Rupelą.
- R.L. Feller, *Speeding up photochemical deterioration* (Przyspieszenie fotochemicznego niszczenia), ss. 135—150, 5 il., 3 tabl. Autor od wielu lat zajmuje się badaniem wpływu światła na niszczenie zabytków muzealnych i dzieł sztuki. Efekt niszczący światła nie może być określony w oderwaniu od działania innych czynników towarzyszących, takich jak temperatura, wilgotność, stężenie tlenu i zanieczyszczeń powietrza. Podaje wyniki badań i wskazania praktyczne dotyczące źródeł światła, eliminacji promieniowania pozafioletowego, podziału materiałów zabytkowych według wrażliwości na aktywność fotochemiczną światła oraz ochrony przed nadmiernym oświetleniem.
- F. Flieder, *La désacidification des papiers* (Odkwaszanie papierów), ss. 151—169, 7 tabl. Przegląd i krytyczna ocena stosowanych metod odkwaszania papieru; omówienie przeprowadzonych doświadczeń, ich technik i wyników. Oprócz metod tradycyjnych w roztworach wodnych (metoda Barrowa, roztwory kwaśnych węglanów wapnia i magnezu, boraksu) autorka omawia sposoby odkwaszania w roztworach niewodnych i w fazie gazowej.
- J. Helbig, *Restauration et conservation des anciennes verrières de Belgique* (Restauracja i konserwacja zabytkowych witraży belgijskich), ss. 170—179, 4 il. Autor omawia konserwację witraży przeprowadzone w katedrze św. Guduli w Brukseli w latach 1841—1846, w kolegiacie Saint-Gommaire w Lierre w 1873 r. i w kościele św. Katarzyny w Hoogstraten w 1952 r.
- J.S. Held, *The four heads of a negro in Brussels and Malibu* (Cztery głowy murzyna w Brukseli i Malibu), ss. 180—192, 8 il. Studia nad atrybucją dwóch obrazów przedstawiających głowę murzyna w czterech ujęciach, których autorstwo było przypisywane Van Dyckowi, Rubensowi i Jordaensowi. Obraz znajdujący się w Muzeum w Brukseli, o którym pierwsze wzmianki pochodzą z inwen-

tarzy zamku Weissenstein z lat 1719 i 1746, zdaniem autora jest niewątpliwie dziełem Rubensa. Natomiast drugi obraz, pochodzący z kolekcji Lorda Derby (od 1818), a znajdujący się obecnie w J. Paul Getty Museum w Malibu, określony został jako kopia według P.P. Rubensa.

C.K. Keck, S. Keck, *The Cooperstown training program in conservation of historic and artistic works (Program ćwiczeń z konserwacji dzieł sztuki w Cooperstown)*, ss. 193—200, 3 il. Informacje na temat programu nauczania konserwacji w Cooperstown, podanie planu budynku ośrodka, schematu organizacyjnego. Specjalnie omówiono udział i pomoc P. Coremansa w opracowaniu programu kształcenia konserwatorów i zorganizowaniu ośrodka w Cooperstown.

V. Madjarić, *L'ancien couvent des Frères Pauliens et l'église de Lepoglava. Signification historique et possibilités d'intégration dans la vie moderne (Dawny klasztor Paulinów i kościół w Lepoglava. Znaczenie historyczne i możliwości włączenia do życia współczesnego)*, ss. 201—210, 3 il. Fundowany ok. 1400 r. zespół klasztorny Paulinów w Lepoglava został w czasie ostatniej wojny w znacznym stopniu zniszczony. Prace konserwatorskie prowadzone są od dłuższego czasu. Zakończone zostały prace zabezpieczające, podjęto rekonstrukcję i konserwację wystroju. Możliwość włączenia do życia współczesnego autor upatruje w przeznaczeniu klasztoru na pomieszczenia muzeum, biblioteki i kroackiego archiwum krajowego.

K. Malinowski, *La formation des conservateurs et des restaurateurs d'art en Pologne (Kształcenie konserwatorów i restauratorów sztuki w Polsce)*, ss. 211—223. Omówienie organizacji studiów konserwatorskich w Polsce i programów realizowanych w trzech uczelniach wyższych: Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie i Krakowie.

B. Marconi, *La découverte d'un faux tableau de Philips Wouwerman. Analyse du style et recherche technologique (Odkrycie fałszyfikatorki obrazu Philippsa Wouwermana. Analiza stylistyczna i badanie technologiczne)*, ss. 224—230, 6 il. Obraz przedstawiony został w 1951 r. do zakupu Muzeum Narodowemu w Warszawie. Już po bieżne badanie wywołało wątpliwości co do jego autentyczności. Przeprowadzono badania fluorescencji w nadfiolecie, w podczerwieni metodą fotograficzną, radiografię za pomocą promieni rentgena, radiografię strygraficzną, badania mikroskopowe i analizę mikrochemiczną. Stwierdzono, że przedstawiony do sprzedaży obraz jest malowaną około połowy XIX w. kopią obrazu Wouwermana, znajdującego się w zbiorach Księstwa Liechtenstein.

J. Mertens, *De Sint-Pieterskerk te Neder-Heembeek. Een korte bijdrage tot de kennis van de vroegmiddeleeuwse houtbouw (Kościół Św. Piotra w Neder-Heembeek. Przyczynek do poznania drewnianej konstrukcji średniowiecznego budownictwa)*, ss. 231—239, 5 il., tekst w jęz. flamandzkim.

L. Sbordoni Mora, P. Mora, P. Philippot, *Le nettoyage des peintures murales (Czyszczenie malowideł ściennych)*, ss. 240—265, 5 il., 1 tabl. nlb. Artykuł jest częścią będącego w przygotowaniu dzieła na temat konserwacji malarstwa ściennego, które zamierza wydać Ośrodek Rzymski. Zawiera krytyczną ocenę stosowanych metod czyszczenia malowideł ściennych, przegląd środków stosowanych do tego celu w przeszłości, pozostałości substancji, jakie mogą być obecne na powierzchni malowideł ściennych, przegląd substancji stosowanych do czyszczenia i sposoby ich użycia, wykresy rozpuszczalności, ograniczenia wynikające z wrażliwości malowideł na środki czyszczące.

D. Moraru, *L'assainissement des bâtiments anciens par des méthodes combinées (Osuszanie budynków zabytkowych metodami kombinowanymi)*, ss. 266—277, 11 il., 1 tabl. nlb. Przegląd krytyczny metod osuszania zawilgoconych murów starych budowli, obejmujący wentylację, elektrodrenaż pasywny i aktywny i jego modyfikacje — elektrodrenaż z przemiennymi elektrodami dodatnimi i ujemnymi, elektrodrenaż zautomatyzowany, opaski elektrodrenażowe, izolacje pionowe i poziome. Podano obliczenia energii zużywanej przy różnych systemach osuszania.

B. Mühlethaler, *Die Begrädigung von Bildtafeln. Eine Stellungnahme (Wypaczenia drewnianych podłoży obrazów. Stanowisko wobec problemu)*, ss. 278—282, 1 tabl. nlb. Wobec zamierzonej konserwacji skrzydła ołtarzowego — Koronacja Matki Boskiej — malowanego przez Hansa Bodena ok. 1520 r. na drewnie o wym. 156×93 cm, przeprowadzono badania: paczenia się 5 tablic świerkowych, pokrytych z jednej strony zaprawą na grubość ok. 2 mm i cienką warstwą farby olejnej; skuteczności parkietowania oraz stabilizacji za pomocą preparatu Saran F-310, produkowanego przez

Dow Chemical Corporation. W wyniku przeprowadzonych badań obrazu na wypaczonym podłożu drewnianym nie parkietowano. Nie przeprowadzono również prasowania podłoża. Zabezpieczono jedynie obraz preparatem Saran F-310 na odwrociu.

R.M. Organ, *The organization of an integrated facility for conservation of museum objects (Organizacja zespołu urządzeń do konserwacji obiektów muzealnych)*, ss. 283—301, 2 il., 1 tabl. nlb. Autor poddaje analizie zadania stawiane pracownikom i laboratoriom muzeów w zakresie konserwacji zbiorów, tryb wykonywania zabiegów konserwatorskich, sposoby konserwacji, jakie są stosowane i typy urządzeń, w jakie wyposażane są muzea i pracownie konserwatorskie, zakresy działalności, tryb badania, ustalania i proponowania zabiegów koniecznych dla zakonserwowania obiektu, uzgadniania sposobu konserwacji, wykonywania zabiegów i sporządzania sprawozdań z wykonanych zabiegów, kwestie współpracy różnych specjalistów oraz nadzoru naukowego nad konserwacją.

S. Paramasivan, *Ajanta and Ellora Wall Paintings. Scientific research as an aid to their conservation (Malowidła ścienne w Ajanta i Ellora. Badania naukowe pomocne w ich konserwacji)*, ss. 302—317, 2 il. 7 tabl. Sprawozdanie z wykonanych badań mikroskopowych, analiz chemicznych, badań technologicznych i materiałoznawczych oraz opis zabiegów konserwatorskich przeprowadzonych w słynnych świątyniach jaskiniowych w Ajanta i Ellora w Indiach. Zbadano podłoża: zaprawy gipsowe i wapienne, wyprawy podłoży, pigmenty i spoiwa. Konserwacja obejmowała oczyszczenie powierzchni i jej zabezpieczenie.

P. Quarré, *Deux panneaux de l'armorial de la Toison d'Or de la Sainte-Chapelle de Dijon (Dwie tarcze herbowe Złotego Runa z Sainte-Chapelle w Dijon)*, ss. 318—325, 6 il. Analiza ikonograficzna i opis konserwacji tarcz herbowych Złotego Runa z połowy XV w., należących do Pierre de Cardone i Antoine de Bourgogne, znalezionych w meblach pochodzących z XVIII w.

S. Rees Jones, *Paintings and optical absorption. X-ray absorption (Malarstwo i absorpcja optyczna. Absorpcja promieni rentgena)*, ss. 326—336, 3 il. Wyjaśnienie zasad rentgenografii malarstwa tablicowego.

G.H. Rivière, *Temoignage (Świadcstwo)*, s. 337. Wspomnienie o P. Coremansie.

Ph. Roberts-Jones, *La Pietà de van der Weyden. Reflexion sur la notion de variante (Pieta van der Weydena. Uwagi na temat pojęcia wariantu)*, ss. 338—350, 4 il. Porównania obrazów van der Weydena z przedstawieniem Piety, znajdującym się w zbiorach Królewskich Muzeów Sztuki w Brukseli i z Galerii Narodowej w Londynie oraz z Galerii Malarstwa Muzeów Państwowych w Berlinie-Dahlem i Muzeum Prado w Madrycie; zestawienia stwierdzeń badaczy zajmujących się wymienionymi obrazami i wnioski.

P. Rotondi, *La prima versione di un famoso ritratto dipinto dal Van Dyck. Un problema generale di tecnica del restauro e un problema particolare di tecnica artistica (Pierwsza wersja słynnego portretu malowanego przez Van Dycka. Ogólny problem techniki restauracji i szczegółowe zagadnienie techniki artystycznej)*, ss. 351—362, 3 il. Przedmiotem studiów porównawczych jest portret kardynała Guido Bentivoglio z Galerii Pitti we Florencji, namalowany przez Antonia Van Dycka w 1623 r. oraz jego pierwsza wersja odnaleziona w zbiorach prywatnych w Genui.

F. Smekens, *Aantekeningen bij wederopbouw en restauraties in Polen (Notatki o odbudowie i konserwacji zabytków w Polsce)*, ss. 363—380, 2 il., tekst w jęz. flamandzkim. Autor podkreśla sentyment Coremansa do Polski i jego dobrą znajomość polskich zagadnień konserwatorskich. Przedstawia historyczne przesłanki współczesnego poglądu na zabytki w Polsce, charakteryzuje ustawę o ochronie dóbr kultury, pojęcia „zabytek”, „dobro kultury”. Omawia rozwój organizacji ochrony zabytków, także w układzie po ostatniej reformie administracyjnej. Charakteryzuje interdyscyplinarne działania wypracowane i realizowane przez PKZ. Omawia zasady rekonstrukcji warszawskiej Starówki i Głównego Miasta w Gdańsku oraz wyniki działania rewaloryzacyjnego w Toruniu. Rzeczowa, pełna uznania charakterystyka polskich osiągnięć.

G.L. Stout, *A provisional conspectus of conservation in the arts (Prowizoryczny konspekt konserwacji w sztukach)*, ss. 381—386, 4 tabl. Definicje i zestawienia terminów stosowanych w opisach stanu zachowania, rodzajów i przyczyn zniszczeń, stosowanych technik i zabiegów konserwatorskich, proponowane i publikowane poprzednio w „Biuletynie Amerykańskiej Grupy IIC”, XIV, 1973, nr 1.

J. Taubert, *Pauspunkte in Tafelbildern des 15 u. 16 Jahrhunderts* (Punkty przerysu (radelkiem) w obrazach tablicowych XV i XVI w.), ss. 387—401, 4 il. Ślady pozostałe z punktowego przerysu radelkowego przez długi czas były nie wykorzystane w badaniach ikonograficznych. Znaczenie ich doceniono dopiero w połowie lat pięćdziesiątych. Autor podaje m.in. wykazy 10 obrazów mistrzów niderlandzkich, wielu obrazów wczesnych mistrzów niemieckich i 2 obrazów włoskich, na których pozostały punkty przerysów.

E. van der Spiet, *Imago (Imago)*, ss. 402—404. Wspomnienia o P. Coremansie. Tekst w jęz. flamandzkim.

A.E. Werner, A.J. Hall, *Computer facilities in British Museum Research Laboratory* (Urządzenia komputerowe w Laboratorium Badawczym Muzeum Brytyjskiego), ss. 405—411. Autorzy opisują zastosowany system komputerowy w Laboratorium Badawczym Muzeum Brytyjskiego oparty na Hewlett Packard 2100A, wyposażony w dwie przystawki z taśmą magnetyczną. Każda z nich mieści około 20 milionów znaków pisańskich.

R. Wihr, *Er zeigte uns den Weg. Mit einem Beitrag über „Ein neues Verfahren zur Konservierung von Steinen und Gebäuden“* (On wskazał nam drogę. Z artykułem „Nowa metoda konserwacji kamienia i budynków”), ss. 412—419, 2 il. Wspomnienie o P. Coremansie oraz artykuł dedykowany Zmarłemu, zawierający opis zastosowania preparatów krzemoorganicznych produkowanych przez f-my T. Goldschmidt i Wacker-Chemie do konserwacji 10 zabytków architektury w RFN w latach 1965—1974.

K. Yamasaki, Y. Emoto, *Technical studies on the painting of the newly found tomb Takamatsuzuka in Central Japan* (Studia technologiczne malarstwa w nowo odkrytym grobowcu Takamatsuzuka w centralnej Japonii), ss. 420—428, 4 il., 1 tabl. nlb. Niewielki grobowiec Takamatsuzuka został odkryty 21 marca 1972 r. w wiosce Asuka, odległej o ok. 30 km na południe od miasta Nara. Wewnątrz komory grobowej znaleziono malowidła ściennie. Przeprowadzono badania podłoża, pigmentów, płatków złota użytych do pozłacania i szklanych paciorków. Grobowiec otwarto po odkryciu tylko dwukrotnie: w 1972 i 1973 r. Obecnie prowadzone są prace studialne mające umożliwić podjęcie w najbliższym czasie jego zabezpieczenia i konserwacji.

Oprac. Janusz Lehmann

SOOBSZCZENIJA. Wyd. Ministerstwo Kultury SSSR. Wsiesojuznaja Centralnaja Nauczno-Issledowatelskaja Laboratorija po Konserwacji i Restawracji Muzyjnych Chudożestwiennych Cennostiej (WCNIŁKR). Moskwa. Wydawnictwo ciągłe, nieperiodyczne.

Tom 29 (1975), strona 104 + ilustracje

B. R. Koriczinskij, M. G. Bogatyriew, P. I. Wojtko, G. I. Wojtko, *Ispolzowanie infrakrasnoj luminescencii pri issledowanii proizwiedienij iskusstwa* (Wykorzystanie luminescencji w podczerwieni do badania dzieł sztuki), ss. 3—10, str. w jęz. angielskim. Omówienie metody badania dzieł sztuki za pomocą luminescencji w podczerwieni. Dołączono schematy aparatów do fotografowania luminescencji w podczerwieni i pomiarów jej intensywności. Dla celów porównawczych podano względne jaskrawości luminescencji barwników w promieniowaniu nadfioletowym. Załączono również zestawienie barwników nie wykazujących luminescencji.

R. I. Kaganowicz, *Kapielnyj analiz gummiklejew w materialach žiwopisi* (Identyfikacja klejów z gum w materiałach malarskich metodą analizy kropłowej), ss. 10—12, str. w jęz. angielskim. Podano metodę przygotowania prób do analizy i wykaz odczynników do kropłowej oznaczania klejów z gum roślinnych.

I. N. Gilgendorf, *Wyjawlenija niewidimych frieskowych napisiej ultrafioletowymi i infrakrasnymi luzami* (Wykrycie niewidocznych napisów freskowych za pomocą promieni nadfioletowych i podczerwonych), ss. 12—22, str. w jęz. angielskim. W laboratorium fotograficznym gruzińskiego Muzeum Narodowego wypróbowano metodę wykrywania zamalowanych napisów ściennych w dawnych świątyniach w Gruzji za pomocą promieniowania nadfioletowego i podczerwonego. Prace tego typu wykonano w miejscowościach: Ateni, Alawerdi, Wardzia i Udabno, uzyskując znakomite wyniki. Zakryte napisy można było dokładnie odczytać. Poza tym w artykule opisano badanie miniatury portretowej Rustawellego za pomocą elektronografii. Podano szczegółowy opis metod badania i fotografowania.

J. I. Grenberg, *Oczerki po istorii techniko-technologiczeskich issledowanij žywopisi. 4. Fiziczeskie metody issledowanija. Rentgienologiczeskoje issledowanije* (Zarys historii techniczno-technologicznego badania malarstwa. 4. Fizyczne metody badania. Badanie rentgenologiczne), ss. 22—62, str. w jęz. angielskim. Kolejna część cyklu opracowanego przez autora (patrz „Soobszczenija”, t. 26, 27, 28). Zarys historycznego rozwoju techniki radiologicznej w muzeach. Główne założenia radiologii muzealnej stworzone zostały przez A. Fabera (1914). Dalsze postępy poczynił A. Cheron we Francji w latach trzydziestych, a później A. Barroughs i Ch. Wolters krótko przed drugą wojną światową. Największe osiągnięcia w radiologii obrazów mamy do zanotowania po drugiej wojnie światowej. Ukazało się wiele prac z tej dziedziny, opracowano nowe metody (np. tomografię i stereoradiografię), które powiększyły arsenał środków badawczych i zakres stosowalności radiologii do badania obrazów. Wyjaśniono również obawy o ewentualne szkodliwe działanie promieniowania rentgenowskiego na obrazy.

Ch. K. Galfajan, *O diejstwiu sriedniewiekowych czerni i krasok na rukopisnyje knigi* (O działaniu średniowiecznych atramentów i farb na rękopisy), ss. 62—71, str. w jęz. angielskim. Artykuł poświęcony problemowi neutralizacji kwasowości papieru zabytkowych rękopisów i starodruków. Rozważono przyczyny działania zakwaszającego dawnych atramentów i barwników i podano równania przypuszczalnie zachodzących reakcji chemicznych. Zamieszczono receptury czarnych i kolorowych atramentów, ze wskazaniem, jakie kwasy są w nich obecne lub, jakie wytwarzają się z nich w miarę starzenia i rozkładu.

M. K. Kalisz, *O diekoratiwnych kaczezwach jestiestwiennych i iskusztwiennych zaszczytnych plenok na bronzowych pamjatnikach* (O dekoracyjnych właściwościach naturalnych i sztucznych powłok ochronnych na obiektach z brązu), ss. 71—86, str. w jęz. angielskim. Analiza czynników wpływających na wartość artystyczną powłok ochronnych wytwarzanych na obiektach z miedzi i jej stopów w czasie produkcji i konserwacji. Rozpatrzono i zbadano takie własności składników patyn, jak gładkość powierzchni, połysk, kolor, szklistość i przezroczystość. Wykazano, że nie można wytworzyć sztucznie patyny o wysokiej jakości dekoracyjnej i ochronnej, takiej, jaką jest patyna naturalna, powstająca na zabytkach z miedzi i jej stopów w ekspozycji zewnętrznej. Z tego względu naturalna patyna zasługuje — zdaniem autorki — na ochronę jako jedno z unikalnych zjawisk przyrody.

L. A. Lelekov, *Niekotoryje nabludienija nad tiechnikoj monumentalnoj žywopisi sriedniej Azii* (Kilka spostrzeżeń odnośnie techniki malarstwa ściennego Środkowej Azji), ss. 87—95, str. w jęz. angielskim. Opis i analiza materiałów i technik stosowanych w malarstwie ściennym Środkowej Azji w epoce kamiennej, okresie hellenistycznym i wczesnym średniowieczu.

J. A. Ruzawin, *Riestawracija fragmenta monumentalnoj žywopisi na lessowej osnowie iz Kara-Tepe* (Konserwacja fragmentu malarstwa ściennego na lessowym podłożu z Kara-Tepe), ss. 96—99, str. w jęz. angielskim. Konserwację luźnego fragmentu znalezionego w czasie badań archeologicznych przeprowadzono w celu sprawnego opracowania metody wzmacniania podkładu i zabezpieczenia malowideł ściennych na lessowym podłożu. Metoda polega na wielokrotnym przepajaniu różnoprocentowymi, słabymi roztworami polimetakrylanu butylu w rozpuszczalnikach organicznych.

B. J. Stawiskij, *Izuczenije buddijskogo kultowogo centra II—IV ww. n.e. — Kara-Tepe* (Staryj Tiermież) (Badanie buddyjskiego ośrodka kultowego z II—IV w. n.e. w Kara-Tepe), ss. 100—104, str. w jęz. angielskim. Informacja o nowych odkryciach. Podczas sezonu wykopaliskowego 1969/1970 znaleziono fragmenty murów kuzańskich świątyni.

Ilustracje na 22 stronach nlb.

Tom 30 (1975), strona 190 + ilustracje

A. W. Iwanowa, *Primienienije sintieticzeskich polimierow dla ukriepienija sriedniewiekowych miniaturow na piergaminie* (Zastosowanie syntetycznych polimerów do wzmacniania średniowiecznych miniatur na pergaminie), ss. 3—9, str. w jęz. angielskim. Na podstawie długotrwałych badań i prób stwierdzono, że najlepsze wyniki uzyskuje się przy zastosowaniu kopolimerów pochodnych fluorowęglowodorów. Zastosowano żywicę tego typu produkcji radzieckiej, a mianowicie: F 26 Ł i H 6. Sporządzono 1—2% roztwory w mieszaninie 1 : 2 : 2 octanu amylu, acetonu i octanu etylu. Zbadano światłotrwałość, elastyczność i adhezję tworzywa, jak również